

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΕΙΡΑΣ
Θεοδόσης Πελεγρίνης
Καθηγήτρια Φιλολογίας,
Κοσμητώρ Φιλολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
Ευάγγελος Δ. Πρωτοπαπαδάκης, Δρ Φιλολογίας
Σωτήριος Φουρνάρος, Δρ Φιλολογίας
Δημήτριος Σ. Πάνος, ΜSc, υπ. Δρ Παίδεργολογίας
Γεώργιος Ε. Πετρόκης, υπ. Δρ Φιλολογίας
Μαρία Δ. Λαΐου, ΜSc, υπ. Δρ Φιλολογίας

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΡΓΟΥ
Μαρία Αποστολοπούλου

Σελοδοποίηση: Αφροδίτη Ανδροκότου
Εξώφυλλο: Κώστας Χουγούλης

Τίτλος πρωτοτύπου: *Foucault. A Very Short Introduction*
© Gary Cutting 2005

This translation is published by arrangement with Oxford University Press.

Το βιβλίο *Φουκώ* εκδόθηκε αρχικά στα αγγλικά το 2005.

Αυτή η μετάφραση εκδίδεται με άδεια του εκδοτικού οίκου Oxford University Press.

© 2006 ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ Α.Ε.
για την ελληνική γλώσσα σε όλο τον κόσμο

Η μεσημειακή ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς κομμά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απογορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται πάντως ότι κατά το Ν. 2387/20 (όπου έχει τροποποιηθεί με το Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με το Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή σε κάποιο σύστημα διδασχίας και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιοδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο ηρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Εκδόσεις ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ Α.Ε.
Εμίμ. Μπενάκη 59, 106 81 Αθήνα. Τηλ.: 210 3891800 - fax: 210 3836658
www.ellinikagrammata.gr

ISBN: 960-442-652-4

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΤΟ ΒΗΜΑ»

ORIGINALLY PUBLISHED BY
OXFORD
UNIVERSITY PRESS

Gary Cutting

ΦΟΥΚΩ

Όλα όσα πρέπει να γνωρίζετε

Μετάφραση:

Νίκος Ταγκούλης
Δρ Φιλολογίας

Αθήνα 2006

ΤΟ ΒΗΜΑ

Περιεχόμενα

Στην Αναστασία,
όπως πάντα
με αγάπη

	Ευχαριστίες	vi
	Συντομογραφίες	vii
	Πίνακας εικόνων	ix
1	Έργα και ημέραι	1
2	Λογοτεχνία	12
3	Πολιτική	25
4	Αρχαιολογία	40
5	Γενεαλογία	53
6	Ο μασκοφόρος φιλόσοφος	67
7	Η τρέλα	84
8	Έγκλημα και τιμωρία	98
9	Το σεξ των συγχρόνων	113
10	Το σεξ των αρχαίων	126
	Σημειώσεις και προτάσεις για περαιτέρω ανάγνωση	139
	Ευρετήριο	148

Το προσχέδιο του παρόντος δοκιμίου γράφτηκε το καλοκαίρι του 2003, παράλληλα με τη διδασκαλία του σεμιναρίου μου για τον Φουκό στο Johann Wolfgang Goethe Universität της Φρανκφούρτης. Τις θερμές μου ευχαριστίες θα ήθελα να εκφράσω στον Axel Honneth για την πρόσκληση και την τόσο καλοσούνη του, στους φοιτητές του σεμιναρίου για το ενδιαφέρον που επέδειξαν και τις ερωτήσεις που έθεσαν καθώς επίσης και στο προσωπικό του Literaturhaus Restaurant (κυρίως στους Oliver και Franz) για την περιποίηση, τα υπέροχα εδέσματα και το εξαιρετικό τους κρασί.

Όπως πάντα, ευχαριστώ την πρώτη και καλύτερη αναγνώστριά του χειρογράφου μου, που δεν είναι άλλη από τη γυναίκα μου, Anastasia Friel Gutting. Είμαι επίσης υπόχρεος στους Jerry Bruns και Todd May για τις πολύτιμες υποδείξεις τους. Τέλος, να ευχαριστήσω την Marsha Filion του Oxford University Press για την πρότασή της και την υποστήριξη του επιχειρήματός αυτού.

Οι παρακάτω συνομογραφίες χρησιμοποιούνται ως παραπομπές στα έργα του Foucault.

Βιβλία του Foucault

- ΑΓ *Η Αρχαιολογία της Γνώσης*, μτφρ. Κ. Παπαγιώργης, Εξάντας, Αθήνα.
- BC *The Birth of the Clinic*, tr. Alan Sheridan (New York: Vintage, 1973).
- CS *The Care of the Self*, Volume 3 of *The History of Sexuality*, tr. Robert Hurley (New York: Vintage, 1986). *Επιτήρηση και Τιμωρία*, μτφρ. Κ. Χατζηδημούλου-Ιουλιέττα Ράλλη, Πάπια, 2005.
- IZ *Ιστορία της σεξουαλικότητας, Η δίψα της γνώσης, τόμος α*, μτφρ. Ικλάου Ροζάκν, Κέδρος, 2005 και *Η χρήση των απολαύσεων, τόμος β*, μτφρ. Γιώργος Κωνσταντινίδης, Πάπια, 2005.
- IT *Η Ιστορία της τρέλας*, μτφρ. Φραγκίσκα Αμπατζοπούλου, Ηριδανός, x.x.
- ΑΠ *Οι Δέξεις και τα Πρόγραμμα*, μτφρ. Κ. Παπαγιώργης, Γνώση, 1993.
- MC *Madness and Civilization*, tr. Richard Howard (New York: Vintage, 1965). Αποτελεί μία σαφώς συντετυμμένη μετάφραση του IT.
- RR *Death and the Labyrinth: The World of Raymond Roussel*, tr. Charles Ruas (Garden City, New York:

ΠΙΝΑΚΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

Doubleday and Co., 1986). Μετάφραση του Raymond Rousset. Περιλαμβάνει μία συνέντευξη του Foucault στον Charles Ruas.
 Η *Τάξη του Λόγου*, μτφρ. Μηνάς Χροντίδης, Ηριδανός, x.x.

Συλλογές από άρθρα, διαλέξεις και συνεντεύξεις του Foucault

- DE Daniel Defert and François Ewald (eds), *Diis et écrits*, 1954-1988, four volumes (Paris: Gallimard, 1994). Περιλαμβάνει κυριολεκτικά όλα τα κείμενα που εξέδωσε ο Foucault, εκτός από τα βιβλία του.
- EW *The Essential Works of Michel Foucault*, ed. Paul Rabinow. Μία τρίτομη μετάφραση επιλεγμένων κειμένων από το *Diis et écrits*.
- EW I Volume 1, *Ethics: Subjectivity and Truth*, ed. Paul Rabinow, tr. Robert Hurley et al. (New York, New Press, 1997).
- EW II Volume 2, *Aesthetics: Method and Epistemology*, ed. James Faubion, tr. Robert Hurley et al. (New York, New Press, 1998).
- EW III Volume 3, *Power*, ed. James Faubion, tr. Robert Hurley et al. (New York, New Press, 2000).
- P/K Colin Gordon (ed.), *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings, 1972-1977* (New York: Pantheon, 1980).
- PPC Lawrence Kritzman (ed.), *Michel Foucault: Philosophy, Politics, Culture*, tr. Alan Sheridan (London: Routledge, 1988).

Οι τελευταίες δύο συλλογές περιλαμβάνουν μερικά σημαντικά κείμενα που δεν υπάρχουν στο EW.

* Για διευκόλυνση του αναγνώστη, προσημειώθηκαν ως επί το πλείστον οι ελληνικές εκδόσεις—όπου υπάρχουν—με αναφορά στις αντίστοιχες σελίδες. (Σ.τ.Μ.)

1	Ο Φουκώ στην κορυφή της τάξης του Προσωπικό αρχείο	3	8	Ιμπάνουελ Καντ © 2004 TopFoto.co.uk	70
2	Ρεϊμόν Ρουσεά © Rue des Archives	5	9	Γκαστόν Μπρασελάρ © Rue des Archives	78
3	Ζορζ Μπραράν © Photos12.com/Interfoto	20	10	Ο <i>Πιρέλ</i> απελευθερώνοντας τον <i>τρελά</i> (1876), ελαιόγαρφα του Tony Robert, Νοσοκομείο Fleury Saipêtrière, Παρίσι © Photos12.com/ARJ	85
4	Φουκώ και Σαρτρ © Gérard Ainné	28			
5	Οπλία του Φουκώ στο W. Berlin Technical University, 1978 © Raymond Depardon/Magnum Photos	34	11	Αντιορρωστήριο της προάστειας του Ιλλανόις © Bettmann/Corbis	103
6	Ο Ζορζ Κυβιέ εξετράζοντας απολαθώματα ζώων © Bettmann/Corbis	46	12	Ο Φουκώ και οι δικαστές, στα γυρίσματα του <i>Εγώ, ο Πιέρ Ριβιέρ</i> © René Allio/DR	105
7	«Η Αγία Τριάς»: Λου Σαλομέ, Πάουλ Πέε και Φρίντριχ Νίτσε © akg-images	60	13	Ο Φουκώ στο σπίτι του, 1978 © Marine Franck/Magnum Photos	121

Ο εκδότης και ο συγγραφέας απολογούνται για τυχόν λάθη ή παραλείψεις στον παραπάνω πίνακα. Εφόσον ενημερωθούν, ευχαρίστως θα προβούν σε οποιαδήποτε διορθώσεις χρειαστεί με την πρώτη ευκαιρία.

Κεφάλαιο 1

Έργα και ημέρα

Μη με ρωτάτε ποιος είμαι...

Ας έχει ο Φουκώ τον πρώτο λόγο: «Μη με ρωτάτε ποιος είμαι και μη μου λέτε να παραμείνω ο ίδιος: αυτή είναι μία ληξιαρχική ηθική· διέπει τα δημόσια έγγραφά μας» (ΑΓ, 31).

Η επιθυμία του πραγματοποιείται, καθώς μία σειρά από διαφορετικές ερμηνείες της ζωής του βασιζονται σε γνωστά γεγονότα. Μία εκδοχή της ιστορίας του περιγράφει μία τυπική περίπτωση ανελαστούμενης ακαδημαϊκής καριέρας:

Τόνος σημαντικής οικογένειας της επαρχίας, με πατέρα διακεκριμένο ιατρό, ο Φουκώ [Paul-Michel Foucault] υπήρξε εξαιρετος μαθητής, σχεδόν ιδιοφυής, της περίφημης École Normale Supérieure. Οι ακαδημαϊκές και πολιτικές του διασυνδέσεις του επέτρεψαν να αποφύγει την υποχρέωση να διδάξει στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όπως εΐθισται στα Γαλλία για όσους τρέφουν ακαδημαϊκές φιλοδοξίες στο χώρο της φιλοσοφίας. Αντ' αυτού, περνούσε αρκετό χρόνο αποδημώντας (Wanderjahren) στη Σουηδία, την Πολωνία και τη Γερμανία ενώ παράλληλα ολοκλήρωνε τη διπλωματική του διατριβή, την οποία επόντευε ένας από τους πιο ισχυρούς καθηγητές της Σορβόνης και η οποία, όταν εκδόθηκε, χαιρέτιστηκε με τις πιο κολακευτικές κριτικές της πνευματικής ελίτ. Στο διάστημα των οκτώ επόμενων ετών, με περυσιά άνεση με-

τακινείτο από τη μία θέση καθηγήτη στην Δάλη. Το έργο του *Οι Λέξεις και τα Πράγματα* (1966) έγινε πολύ δημοφιλές στους ακαδημαϊκούς κύκλους, καθιστώντας τον ως πρώτο επιλαχόντα για τον τίτλο του «κορυφαίου Γάλλου στοχαστή», που κατείχε ο Ζαρτρ [Jean-Paul Sartre]. Λίγα χρόνια μετά, εξελέγη μέλος του σπουδαιότερου πανεπιστημιακού ιδρύματος της Γαλλίας, του Collège de France (μετά τους Μπρεζόν [Henri Bergson] και Μερλό-Ποντύ [Maurice Merleau-Ponty], γεγονός που τον οδήγησε στην υψηλότερη θέση της γαλλικής ακαδημαϊκής κοινότητας, απαλλόδοσούτς τον παράλληλα από τις καθημερινές υποχρεώσεις του καθηγητή. Έκτοτε τράξιδεχε ανά τον κόσμο (στην Ιαπωνία, τη Βραζιλία, την Καλιφόρνια μεταξύ άλλων), δίνοντας διαλέξεις σε ασφυκτικά γεμάτα αμφιθέατρα και συμμετέχοντας ενεργά όλο και περισσότερο σε ομημαντικές πολιτικές κινητοποιήσεις ενώ παράλληλα κατόρθωσε να γράψει εξαιρετικές μελέτες σχετικά με το έγκλημα και το σεξ, μελέτες που τον καθιέρωσαν ως τη μεγαλύτερη φυσιογνωμία στον κλάδο των ανθρωπιστικών και κοινωνικών επιστημών. Ακόμη και πριν το θάνατό του, το 1984, ο Φουκώ είχε ήδη αποτελέσει αντικείμενο δεκάδων βιβλίων ενώ η μεταθανάτια φήμη του οδόενα και μεγαλώνει.

Υπάρχει όμως και μία άλλη, εξίσου εύλογη, εκδοχή:

Ο Φουκώ υπήρξε ο εξαίρετος μα συναισθηματικά διαταραγμένος γιος ενός αυταρχικού θεράπευτή. Ορφανόςφίλος με τραυματικές εμπειρίες, πθθάνον και να είχε αποπειραθεί να δώσει τέλος στη ζωή του κατά την περίοδο της École Normale, ενώ, ως γνωστόν, βρισκόταν υπό ψυχιατρική παρακολούθηση. Έγρεψε τέτοιο μίσος για τη γαλλική κοινωνία, ώστε συχνά κατέφευγε σε περιθωριακούς προορισμούς του εξωτερικού, όπου όμως δεν στάθηκε τυχερός να βρει το αίσθημα της απελευθέρωσης που επιζητούσε. Παρά την εκπληκτική του πνευματική επιτυχία, έζησε αναζητώντας τις πιο ακραίες απολαύσεις («οριακές-εμπειρίες», όπως τις αποκαλούσε), από ναρκωτικές ουσίες μέχρι οαδομαζοχιστικό σεξ, για να πεθάνει

1. Ο Φουκώ στην κορυφή της τάξης του, Πουατιέ, 1944.

πριν κλείσει το ξηλοστό έτος της ηλικίας του κτυπημένος από τον ιό του Ειτζ, που πιθανότατα τον προσέβαλε στα θερμά λουτρά του Σαν Φρανσίσκο.

Θα μπορούσαμε ακόμη να επικαλεσθούμε την εκδοχή εκείνη που συνδέεται με την κοινωνικοπολιτική του δράση και συμμετοχή:

Ο Φουκώ υπήρξε άτρομο παθιασμένα ανεξάρτητο και ταγμένο ευθύς εξ αρχής στην υπεράσπιση της ελευθερίας, της δικής του και των άλλων. Η αποστορή του για κάθε μορφή καταπίεση ξεκινούσε στις πιο πολύπλοκες και εμβριθείς αναλύσεις. Αντιμετώπιζε το μεγαλύτερο μέρος της πνευματικής του δουλειάς ως μία «εργαλειοθήκη» απαραίτητη σε εκείνους που αντιμεύχονταν κάθε λογής τυραννία. Και η επίδραση που άσκησε ήταν αυτή που επιθυμούσε: αντιμετώπιζόταν ως ήρωας του αντι-ψυχιατρικού κινήματος, του κινήματος της σωφρονιστικής αναθεώρησης, της απελευθέρωσης των ομοφυλόφιλων,...

Φουκώ

Καμία από τις παραπάνω ιστορίες δεν απέχει από την πραγματικότητα, όμως το νήμα της αληθείας που τις συνδέει μας εμποδίζει από το να σχηματίσουμε μία αποκρουστικάλακήμένη εικόνα για τη ζωή του, πράγμα που ακριβώς επιθυμούσε και ο ίδιος. Μία υποβόσκουσα σοφία συνοδεύει τίτλους όπως αυτός του μυθιοτορήματος της Πατρίτσια Ντάνκερ [Patricia Duncker] *Ο Φουκώ ως παραίδηση* [Hallucinating Foucault] ή αυτός της νεκρολογία του Μορίς Μιλανού [Maurice Blanchot], *Ο Φουκώ όπως τον φαντάζομαι* [Foucault as I Imagine Him]. Τουλάχιστον προς το παρόν, γνωρίζουμε ελάχιστα για την προσωπική ζωή του Φουκώ, ώστε το μόνο που μας απομένει είναι να καταφεύγουμε σε υποθέσεις συνδεδεμένες άμεσα με το έργο του. Το έργο του Τζέιμς Μίλλερ [James Miller] *Τα Πάθη του Μισέλ Φουκώ* [The Passions of Michel Foucault] φανερώνει τις περιορισμένες δυνατότητες και τους διαγραφόμενους κινδύνους μιας τέτοιας υπόθεσης.

Έργο και ηλέπη

2. Ο Ρεβιμόν Ρουσσέλ 18 ετών, 1895.

Για ποιο λόγο όμως επιμένουμε να διαβάσουμε τη ζωή του μέσω του έργου του, όταν η ίδια του η ζωή μπορεί να ιδωθεί ξεκάρα από αυτό; Ως επί το πλείστον, η ύπαρξη του τρεφόταν από τη συγγραφή των βιβλίων του, τα οποία μας αποκαλύπτουν περισσότερο για εκείνον από ό,τι μία σειρά τυχαίων ανεκδοτολογικών αφηγήσεων, που διέφυγαν από παραμορφωμένες αναμνήσεις αλλά και από τις προσπάθειες του ίδιου του Φουκώ να προστατεύσει την ιδιωτική του ζωή.

Καλύτερη αφετηρία δεν θα μπορούσε να είναι παρά ο Ρεβιμόν

Ρουσελ [*Raymond Roussel*], η μοναδική λογοτεχνική μέλητρον Φουκώ που έχει το μέγεθος ενός βιβλίου και που ο ίδιος την είχε χαρακτηρίσει ως «κάτι πολύ προσωπικό» (RR, συνέπτυξη, 185). Αυτή καθεαυτή η επιλογή του Ρουσελ ως θέματος είναι ιδιαίτερος αποκαλυπτική. Ο Ρουσελ (1877-1933) υπήρξε, ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, όταν ο Φουκώ ανακάλυψε τυχαία το έργο του σε κάποιο βιβλιοπωλείο της Αριστερής Όχθης, ένας ελάσσων και περιθωριακός συγγραφέας, ένας «πειραματιστής», που δεν έγραφε παρακινούμενος από κάποια λογοτεχνική θεωρία ή κάποιο κίνημα αλλά από τη μεγαλομανία που τον διακατείχε πως ήταν ένας σημαντικός συγγραφέας. (Πράγματι, ο Ρουσελ είχε εξετασθεί από τον Πιερ Ζανέ [Pierre Janet], περίφημο ψυχίατρο της εποχής, που διέγινωσε πως έπασχε από μία «μορφή ένθεης μεγαλομανίας»). Η τεράστια περιουσία που κληρονόμησε του επέτρεψε να αποσιωθεί εξ ολοκλήρου στη συγγραφή, τα ποιήματά του όμως, καθώς και τα θεατρικά και τα μυθιστορήματα που έγραψε από το 1894 μέχρι το τέλος της ζωής του, αντιμετωπίστηκαν με αδιαφορία ή περιέργο, με εξαίρεση το προστατευτικό ενδιαφέρον των υπερεδαλιωτών και το γνήσιο θαυμασμό του συγγραφέα Ρεϋνόν Κενό [Raymond Queneau].

Αυτός δεν ήταν, βέβαια, απορία άξιο, καθώς το έργο του Ρουσελ διέθετε ιδιαιτερότητες, ακόμη και για τα δεδομένα της πρωτοπορίας, με σκοινιοτενείς περιγραφές αντικειμένων και πράξεων, γραμμένες τις περισσότερες φορές, όπως ο ίδιος εξηγεί στο δοκίμιό του (μεταθανάτια έκδοση, κατόπιν δικής του υπόδειξης) *Πώς έγραφα κάποια απ' τα βιβλία μου* [*How I Write Certain of My Books*], σύμφωνα με μία παράδοξη τυπολογία κανόνων κατασκευής. Θα μπορούσε να απαιτήσει, λόγω χάριν, από τον εαυτό του να ξεκινήσει και να τελειώσει μία ιστορία με προτάσεις που να διαφέρουν η μία από την άλλη κατά ένα μόνο γράμμα, των οποίων όμως το νόημα να αλλάζει τελείως. Επί παραδείγματι, κάποια ιστορία ξεκινά με την πρόταση 'Les lettres du blanc sur les bandes du vieux billard' ['«Τα λευκά γράμματα στα προστατευτικά πλάινά του παλιού

τραπέζιού του πηλιάρδου»] και τελειώνει με την πρόταση 'Les lettres du blanc sur les bandes du vieux pillard' ['«Τα γράμματα του λευκού άνδρα για τις ορδές του γερο-λυστή»]. Ο Ρουσελ χρησιμοποίησε επίσης μία πλειάδα άλλων περιρριπμών βασισμένων στην αμφισημία των ομώνυμων εκφράσεων.

Αυτό που γοήτευσε, πάνω από όλα, τον Φουκώ στον Ρουσελ ήταν το περιθωριακό στοιχείο που τον χαρακτήριζε – το γεγονός δηλαδή πως δεν γνώρισε λογοτεχνική επιτυχία και το ότι κατηγοριοποιήθηκε ως «πνευματικά διαταραγμένος». Πάντοτε έδειχνε ενδιαφέρον και συμπόνια για όλους εκείνους που ήταν αποκλεισμένοι από τα κοινώς αποδεκτά πρότυπα. Αρχικά επρόκειτο για κάτι παραπάνω από τη χαρακτηριστική φρίκη των Τάλλων διανοουμένων για την αστική τάξη αλλά αυτό εξελίχθηκε σε μία ισχυρή προσωπική δέσμευση να αντιμετωπίσει τους αποκλεισμούς που επέβαλλε η κοινωνία μας. Από αυτούς αποκλεισμούς που επέβαλλε ο κοινωνικός του ακριβισμός (η δουλειά του, φέρ' ειπείν, για την αναδιάρθρωση των φυλακών), αφετέρου η πεποίθησή του πως τα κειμενά του λειτουργούν ως «εργαλείοι» σε όσους αγωνίζονται για τον κοινωνικό και πολιτικό μετασχηματισμό.

Ο Φουκώ όμως γοητεύθηκε και από την απόρριψη, εκ μέρους του Ρουσελ, της ανθρώπινης υποκειμενικότητας. Στα κείμενά του Ρουσελ, η απόρριψη αυτή σηματοδοτείται πρώτα από όλα από την κυριαρχία της χωροταξικής αντικειμενικότητας επί της χρονικής υποκειμενικότητας. Ο Ρουσελ δίνει με σκοινιοτενείς τρόπους χαρακτηριστικές περιγραφές αντικειμένων και πράξεων, αφήνοντας κατά μέρος τις αφηγήσεις των χαρακτήρων και των εμπειριών τους. Ούτε πάλι, σε ένα άλλο επίπεδο, αντανακλώνται στα έργα οι υποκειμενικές αντιλήψεις του συγγραφέα. Εξαιτίας της απαρέγκλιτης υπόταξης σε δομικούς δονόνες, οι λέξεις πηγάζουν περισσότερο από τις απρόσωπες δονήσεις της γλώσσας καθεαυτής παρά από τη σκέψη και τα συναισθήματα του Ρουσελ. Το ενδιαφέρον του Φουκώ για το συγκεκριμένο είδος γραφής αντικτοικεί στη δήλωσή του ότι «γρά-

φει, για να χάσει το πρόσωπό του» (ΑΓ, 31), να αποκλείσει οποιαδήποτε σταθερή ταυτότητα μέσα από τις εναλλαγές προσώπων που υιοθετεί στα βιβλία του. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο ίδιος λίγο πριν πεθάνει: «ο βασικός σκοπός της ζωής και του έργου είναι να γίνουμε κάποιος άλλος από ό,τι ήμασταν στην αρχή» ("Truth, Power, Self", 9).

Η απώλεια του εαυτού μέσα στη γλώσσα συνδέεται ρητώς από τον Φουκώ με το απόλυτο πέρας και την κατάλυση του υποκειμενικού – δηλαδή το θάνατο. Οι αναλύσεις του για το έργο του Ρουσσέλ επικεντρώνονται στο σκοτεινό και παράδοξο θάνατο του συγγραφέα, που βρέθηκε σε ένα δωμάτιο ξενοδοχείου να κείτεται στο πάτωμα με την πόρτα κλειδαμμένη (ενώ πάντα την άφηνε ξεκλειδωτή), πιθανόν δε να είχε επιχειρήσει να την ανοίξει για να σωθεί ή ακόμη και να την είχε κλειδώσει για να μη σωθεί. Για τον Φουκώ, οι συνθήκες αυτού του θανάτου αποτελούν το «κλειδί» για τα κείμενα του Ρουσσέλ, που ο ίδιος προσέφερε στο έργο του *Πώς έγραφα κάποια από τα βιβλία μου*: όπως ακριβώς δεν είχατε σε θέση να γνωρίζουμε αν ήθελε να χρησιμοποιήσει το κλειδί του δωματίου του, για να επιτρέψει ή να αποτρέψει στους άλλους να εισέλθουν, έτσι δεν μπορούμε να κατανοήσουμε αν το λογοτεχνικό κλειδί προσρίζεται για να κλειδώσει ή ξεκλειδώσει το νόημα των κειμένων του. Και είναι ο θάνατός του που μας εμποδίζει να δώσουμε απάντηση είτε στο ένα είτε στο άλλο ερώτημα. Επιπλέον, ο θάνατος, που μας στερεί τη δυνατότητα να αποτιμήσουμε την αξία του λογοτεχνικού κλειδιού στο έργο του Ρουσσέλ, συνδέεται με τη γλώσσα των έργων του, η οποία, όπως έχουμε ήδη επισημάνει, έχει υποτάξει με συστηματικό τρόπο την υποκειμενική ζωή τόσο του συγγραφέα όσο και των ρώων του.

Δεν θα μπορούσαμε με σιγουριά να αποφανθούμε εάν αυτή η εμμονή στο θάνατο – η οποία θα διατρέξει εν συνεχεία τα κείμενα του Φουκώ – οδήγησε, όπως ο Μίλλερ μάς παρακινεί να υποθέσουμε, στην ηθελημένη προσπάθεια του Φουκώ να εκτεθεί ο ίδιος και οι άλλοι στον κίνδυνο του τού του Έιτζ.

Όμως δεν χωρεί αμφιβολία πως το έργο του Φουκώ αρέσκειται στην απώλεια του εαυτού, όπως αυτή συντελείται και μέσσω της παρουσίας του θανάτου και μέσσω της αναπαράστασής της από το γλωσσικό φορμαλισμό της γραφής, όπως ακριβώς συνέβαινε και στον Ρουσσέλ.

Γενικώς οι μελετητές έχουν αποκλείσει τον *Ρεϋμόν Ρουσσέλ* από τον κατάλογο των σημαντικών έργων του Φουκώ, αναμφίβολα για τον εξής από λόγο, πως δεν αποτελεί ιστορία, όπως τα υπόλοιπα έργα του. Ο ίδιος ο Φουκώ έμοιαζε ικανοποιημένος με αυτή την παράλειψη: «Τολμή να πω ότι [ο *Ρεϋμόν Ρουσσέλ*] δεν έχει θέση στη σειρά των βιβλίων μου... Καί-νεις δεν έχει δείξει την απαιτούμενη προσοχή και γι' αυτό και-ρομαι είναι το μικρό μου μυστικό» (RR, συνέντευξη, 185).

Όμως, μοιλονότι το βιβλίο για τον Ρεϋμόν Ρουσσέλ δεν πλη-ροί τα συνθή κριτήρια των επιχειρημάτων του Φουκώ για ιστο-ρία με γνώση και προσανατολισμό φιλοσοφίας, οι προβλημα-τισμοί του επανέμφανίζονται σε άλλα του βιβλία, κυρίως στη *Γέννηση της Κλινικής*, επίσης δημοσιευμένο το 1963, το οποίο ξεκινά ως εξής: «Το εν λόγω βιβλίο αναφέρεται στο χώρο, τη γλώσσα και το θάνατο» (BC, ix). Βέβαια, σε τούτη τη μελέτη για την εμφάνιση της σύγχρονης κλινικής ιατρικής κατά το 19ο αι-ώνα, τα ίδια θέματα τίθενται σε άλλη βάση. Ο «χώρος» είναι αυ-τός των παρααστικών πόλεων, των φιλανθρωπικών καταστη-μάτων εγκλεισμού, των αλλοιωμένων οργάνων ενός διαμελι-σμένου πτώματος· η γλώσσα των ιατρικών συμπτωμάτων και των πιθανοτήτων· ενώ ο θάνατος, σαφώς, είναι η φυσική πραγ-ματικότητα κάθεαυτή και όχι το σύμβολο μιας περιθωριοποι-ημένης υποκειμενικότητας.

Αλλά, όπως και στη λογοτεχνική του μελέτη, το ενδιαφέρον του για το χώρο (σε αντιδιαστολή με το χρόνο) και τη γλώσσα (ως αυτόνομο σύστημα) αντανακλά έναν τρόπο σκέψης που μεταθέτει την υποκειμενικότητα από το καθηλωμένο της βή-θρο και την υποτάσσει μέσα σε δομικά συστήματα. Και ο θά-

νατος, στην ιστορία της σύγχρονης ιατρικής του Φουκώ, παραμένει στο επίκεντρο της ανθρωπίνης ύπαρξης. Δεν αποτελεί μία ολοκληρωτική εξέλιξη αλλά «μια εγγενή πιθανότητα της ζωής» (BC, 156), που στηρίζεται (μέσω των ανατομών της παθολογικής ανατομίας) την επιστημονική μας γνώση για τη ζωή. Ο «θάνατος» συμπληρώνει ο Φουκώ, «εγκατέλειψε τον παλιό τραγικό του παράδεισο και έγινε ο λυρικός πυρήνας της ανθρώπινης ύπαρξης: η αόρατη αλήθεια του, το ορατό του μυστικό» (BC, 172).

Από κάθε άποψη, *Η Γέννηση της Κλινικής* αποτελεί το επιστημονικό αντίστοιχο του αισθητικισμού του *Ρεϊμόν Ρουσσέλ*, εκθέτοντας, με τον τρόπο της αυστηρής ιστορικής ανάλυσης, τους προβληματισμούς που καθοδήγησαν τον Φουκώ στην υπομονετική διερεύνηση των πολύπλοκων μπαρόκ επινοήσεων του Ρουσσέλ. Η πιο αξιοσημείωτη, όμως, διαφορά μεταξύ των δύο βιβλίων είναι πως ο *Ρεϊμόν Ρουσσέλ* στρεφεται των αναλαμπών εκείνων της αμελέκτης κριτικής, που κατά περίπτωση ξεσπούσαν στην εμβριθή έρευνα του *Η Γέννηση της Κλινικής*. Επί παραδείγματι, στον πιο πρόσφατο πρόλογο, έπειτα από ένα υποτυπώδες σχεδιάγραμμα των βασικών σταδίων ανάπτυξης που θα επακολουθούσαν –και πριν από κάποια συμπληρωματικά σχόλια για τη μεθοδολογία της ιστορίας– ο Φουκώ απροειδοποίητα επιτίθεται στον ισχυρισμό πως η σύγχρονη ιατρική πέτυχε «την πλέον αβραρή διαμόρφωση ενός απαρχαιωμένου ιατρικού ανθρωπισμού, τόσο παλιού όσο και η ανθρωπίνη συμπόνια» και καταγγέλλει «τις στενόμενους φαινομενολογίες της αντίληψης», που «αναμειγνύουν την άμμο της εννοιολογικής τους ερήμωσης με μία ατελώς σχεδιασμένα έννοια».

Προχωρεί μάλιστα ακόμη πιο πέρα, με το να χλευάζει το «ξεπερασμένο ερωτικό λεξιλόγιο... της σχέσης γιατρού-ασθενή [le couple médecin-malade]», το οποίο, όπως μας λέει ο Φουκώ «εξαντλεί τον εαυτό του στην προσπάθεια του να συνδέσει τις ισχνές δυνάμεις των συζυγικών φαντασιώσεων σε μία μη-οκέ-

μη» (BC, xiv). Τέτοιου είδους ξεπιάσματα, έστω και περιστασιακά, αποτελούν ιδιαίτερο γνώρισμα των ιστορικών αναλύσεων του Φουκώ και σηματοδοτούν εν τέλει, όπως θα δούμε παρακάτω, την πολιτική τους ατζέντα. Αντιθέτως, ο *Ρεϊμόν Ρουσσέλ* φανερώνει έναν Φουκώ ολοκληρωτικά συνεπαρμένο από την αισθητική απόλαυση καθεαυτή, συνθέτοντας το ημερολόγιο μιας «ευτυχισμένης περιόδου», όταν ο Ρουσσέλ «ήταν ο έρωτάς μου για πολλά καλοκαίρια» (RR, συνέντευξη, 185). Η διαφορά αυτή είναι ένα πρώιμο και αξιοσημείωτο τεκμήριο αυτού που θα υποστηρίξω ως θεμελιώδη ένταση μεταξύ αισθητικού στοχασμού και πολιτικού ακριβισμού στη ζωή και τη σκέψη του Φουκώ.

Κεφάλαιο 2

Λογοτεχνία

Ονειρευτήνικα πώς ήμουν ο Μπλανσό.

Έχουμε ήδη δει πώς ο Φουκώ επιθυμώτε μέσω της συγγραφής να απαγκιστρωθεί από κάθε σταθερή ταυτότητα, να γίνει και συνεχώς κάποιος άλλος, και επομένως να μην είναι ποτέ κάποιος συγκεκριμένα. Εν τέλει, θα αναρωτηθούμε για ποιο λόγο επιχειρούσε κάτι τέτοιο όμως, για την ώρα, ας προσπαθήσουμε να καταλάβουμε καλύτερα το εγχείρημά του.

Ένας οκεπττικιστής αναγνώστης θα μπορούσε να ισχυριστεί πως το εγχείρημα του Φουκώ να απαγκιστρωθεί από μία ταυτότητα μέσω της συγγραφής αποτελεί κάτι το ανεπιτεύκτο, αφού με το να επιλέξει ως καριέρα το επάγγελμα του συγγραφέα, αυτό που κατάφερε ήταν να αποκτήσει μία αρκετά συγκεκριμένη και δεδομένη ταυτότητα, αυτή του συγγραφέα. Πράγματι, δεν υπήρξε, αλλά και ακόμη δεν είναι, ο Μισέλ Φουκώ ένας διδόμενος και ομηαντικός συγγραφέας; Δεν είναι αυτή η ταυτότητά του;

Η απάντηση του Φουκώ στην παραπάνω ένσταση θα αποτελέσει τον τίτλο ενός από τα πιο γνωστά του δοκίμια: *Τι είναι ο Σύγγραφέας;* Το να είμαι συγγραφέας σημαίνει ότι έχω κάποια ταυτότητα (συγκεκριμένα φύση, χαρακτήρα, προσωπικότητα), όπως, λόγου χάριν, ότι είμαι ένας ήρωας, ψεύτης ή εραστής; Μήπως η συγγραφή με καθιστά ένα συγκεκριμένο τύπο ανθρώπου;

Θα μπορούσαμε να ξεκινήσουμε από έναν κοινό ορισμό του συγγραφέα: κάποιος που γράφει βιβλία. Ή, για να ακριβολογούμε, αφού ο συγγραφέας μπορεί να γράφει μόνο, φέρ' ειπείν, ποιήματα ή δοκίμια χωρίς ποτέ να έχουν συμπεριληφθεί σε κάποιο τόμο, θα μπορούσαμε να ορίσουμε το συγγραφέα ως κάποιον που γράφει κείμενα. Ωστόσο, αμέσως γίνεται αντιληπτό πως ούτε ο δεύτερος ορισμός είναι ακριβής. Κείμενο μπορεί να θεωρηθεί οποιοδήποτε γραπτό, όπως η λίστα που κάνουμε για τα ψώνια, οι σημειώσεις που κρατούν οι μαθητές, το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο που στέλνουμε σε κάποια δημόσια υπηρεσία. Η σύνταξη όλων αυτών δεν μας καθιστά αυτόματα όλους συγγραφείς. Όπως προτείνει ο Φουκώ, ακόμη και αν επιχειρούμε να συγκεκρινώσουμε όλα τα κείμενα ενός μεγάλου συγγραφέα, όπως του Νίτσε [Friedrich Nietzsche], τέτοιου είδους κείμενα δεν τα συμπεριλαμβάνουμε. Μόνο συγκεκριμένα είδη κειμένων λογίζονται ως «έργο» ενός συγγραφέα.

Ο ορισμός μας παρουσιάζει άλλη μία αδυναμία. Θα μπορούσε κάποιος κυριολεκτικά να γράψει ένα κείμενο, ακόμη και ένα του «σαωτού είδους», και να μην είναι ο συγγραφέας του. Αυτό είναι εμφανές στην περίπτωση ενός κειμένου που υπαγορεύεται σε μία δακτυλογράφο αλλά συμβαίνει και σε άλλες περιπτώσεις, αν και κάπως πιο περιπεπλεγμένα: όταν, για παράδειγμα, ένας σταρ του σινεμά γράφει την αυτοβιογραφία του «με τη βοήθεια» ή την «καθοδήγηση» κάποιου δεύτερου προσώπου· όταν ένας πολιτικός «γράφει» ένα άρθρο ή εκφωνεί έναν λόγο, ενώ υπάρχει από πίσω του μία ομάδα που τα παράγει· ή, όταν πάλι, ένας επιστήμονας εμφανίζεται ως «αρχι-ράγερ» ή, όταν πάλι, ένας επιστήμονας εμφανίζεται ως «αρχι-συντάκτης» μιας εργασίας έπειτα από έρευνα του εργαστηρίου του, ενώ στην πραγματικότητα ο ίδιος δεν έχει γράψει την παραμικρή λέξη. Οι παραπάνω περιπτώσεις καθιστούν σαφές πως το να είσαι συγγραφέας δεν σημαίνει, όπως πολύ απλά υποδηλώνει ο ορισμός που δώσαμε, πως είσαι κυριολεκτικά υποδηλώνει ο ορισμός που δώσαμε, πως είσαι κυριολεκτικά «αίτια» (ο παραγωγός) ενός οποιουδήποτε κειμένου. Αντιθέτως σημαίνει πως κρίνεται υπεύθυνος αυτού. Όπως σημειώνει ο Φουκώ, διαφορετικοί πολιτικοί διέθεταν διαφορετικά

κριτηριδιά αξιολόγησης για την ανάθεση μιας τέτοιας ευθύνης. Κατά την αρχαιότητα, παραδειγματος χάριν, όλα τα ιατρικά κείμενα που διέθεταν ορισμένο κύρος καταγράφονταν ως ποιήματα ενός συγγραφέα-θεμελιωτή της επιστήμης, όπως ήταν ο Ιπποκράτης. Από την άλλη μεριά, υπήρξαν περίοδοι κατά τις οποίες τα λογοτεχνικά κείμενα (όπως ποιήματα ή ιστορίες) κυκλοφορούσαν ανώνυμα και δεν αναγνωρίζονταν ως κείμενα που θα έπρεπε σπωδοθήποτε να αποδοθούν σε κάποιο συγγραφέα (όπως ακριβώς συμβαίνει με τα ανέκδοτα στο δικό μας πο-λιτισμό).

Βάσει των δύο αυτών θεωρήσεων –εκείνης για τα είδη των κειμένων που μπορούν να έχουν συγγραφέα και εκείνης για το είδος της ευθύνης που καθιστά κάποιον συγγραφέα ενός κειμένου– ο Φουκώ καταλήγει πως θα πρέπει, σπωδοθήποτε, να κά-νουμε λόγο όχι για το «συγγραφέα» αλλά για τη «λειτούργια του συγγραφέα». Το να είσαι συγγραφέας δεν σημαίνει απλώς να έχεις μία απτή σχέση με το κείμενο (να έχεις, φέρ' ειπείν, προ-καλέσει την παραγωγή του)· πρόκειται μάλλον για την εκπιή-ρωση ενός προοδιορισμένου ρόλου σε κοινωνικό και πολιτι-σμικό επίπεδο σε σχέση με το κείμενο. Το συγγράφειν είναι κοινωνική σύμβαση, όχι ένα φυσικό είδος, και θα ποικίλλει από τόπο σε τόπο και από εποχή σε εποχή.

Ο Φουκώ επιπλέον υποστηρίζει πως η λειτούργια του συγ-γραφέα, όπως αυτή επενεργεί σε ένα δεδομένο κείμενο, δεν αντιστοιχεί σε ένα μόνο άτομο (πρόσωπο), το συντάκτη αυτού του κειμένου. Σε κάθε κείμενο που φέρει την υπογραφή ενός συγγραφέα αντιστοιχεί μία πλειάδα προσώπων, που ολοκλη-ρώνουν τη λειτούργια του πρώτου. Έτσι, στην πρωτοπρόσωπη αφήγηση, το «Εγώ» που αφηγείται είναι διαφορετικό από το πρόσωπο που όντως έγραψε τις λέξεις που το «Εγώ» αντιπρο-σωπεύει, αν και οι δύο δικαιολογημένα διεκδικούν την αξίω-ση να θεωρούνται συγγραφείς. Κλασικό παράδειγμα αποτελεί το μυθιστόρημα του Προυστ [Marcel Proust] *Αναζητώντας τον Χαμένο Χρόνο* [À la recherche du temps perdu], με τις περιπέλε-

μένες εναλλαγές μεταξύ του αφηγητή, «Μαρσέλ», και του ίδιου του Προυστ. Ο Φουκώ ανακάλυψε την ίδια πολυπλοκότητα στις μα-θηματικές πραγματείες, όπου καλούμαστε να διακρίνουμε το «Εγώ» του προλόγου, που ευχαριστεί τη σύζυγο του για την υποστήριξή της, από το αποφαντικό «Εγώ» του κυρίου κειμέ-νου, που χρησιμοποιεί εκφράσεις όπως «Εγώ υποθέτω» ή «Εγώ συμπεραίνω». Σαφώς υπάρχει ένας συγγραφέας, υπό την προ-φανή έννοια πως υπάρχει κάποιος που συντάσσει το κείμενο. Όμως, ως συγγραφέας, το άτομο αυτό συμπυκνώνει διάφορους ρόλους, ανταποκρινόμενος σε μία πλειάδα αυτών: «η λει-τούργια του συγγραφέα ενεργεί έτσι ώστε να έχουμε διασπορά τόσων αυτών ταυτοχρόνως» (Τι είναι ο Συγγραφέας, FW I, 216).

Γίνεται ήδη σαφές πως ο ρόλος του συγγραφέα μπορεί κάλλι-στα να γοητεύσει μία προσαπλοκότητα όπως ο Φουκώ, που δεν επιθυμεί να ταυτιστεί με μία μονοδιάστατη ταυτότητα. Υπάρ-χουν, ωστόσο, βαθύτεροι αιτιατοί, που καθιστούν τη συγγρα-φή αντί αποδέχμευσης από τον εαυτό μας. Αυτό μπορεί να γί-νει κατανοητό, εφόσον επιστρέψουμε στον αρχικό ορισμό που δώσαμε για το συγγραφέα, ως το πρόσωπο που γράφει ένα κεί-μενο. Μέχρις αυτού του σημείου, αντιμετώπισαμε επιπλοκές ως προς τον καθορισμό της ταυτότητας του συγγραφέα. Υπάρ-χουν όμως δυσχέρειες και για την κοινώς αποδεκτή μας άπο-ψη πως οι συγγραφείς (όπως και να τους θεωρήσουμε) παρά-γουν (ποιούν) τα κείμενα που γράφουν. Ο Φουκώ ξεκθάρα διατύπωσε το ζήτημα αυτό στο βιβλίο του *Οι Λέξεις και τα Πρόγματα*. Ο Νίτσε, αναφέρει ο Φουκώ, μας υπέδειξε τη ση-μασία του να ρωτάμε συνεχώς «ποιος μιλάει;» (ποιος είναι αυ-τός –από ποια ιστορική θέση μιλάει, με ποιο συγκεκριμένο σκοπό– που απαιτεί να γίνουν αποδεκτά τα λόγια του.). Ωστό-σο, συνεχίζει ο Φουκώ, ο Μαλλαρμέ [Stéphane Mallarmé] έδω-σε απάντηση σε τούτο το ερώτημα, σε ό,τι αφορά τουλάχιστον τα λογοτεχνία: «είναι η ίδια η λέξη» (ΟΤ, σ. 420). Υπάρχουν, όπως υποστηρίζει ο Μαλλαρμέ, στοιχεία που πιστοποιούν πως το κείμενο οφείλεται μάλλον στις λέξεις, στην ίδια τη γλώσ-σα, παρά στο συγγραφέα του;

Σαφώς και υπάρχουν. Κάθε γλώσσα επιπεριέχει μία πλούσια εννοιολογική δομή, που υπαγορεύει κάθε φορά το πώς μιλάω ακόμη και το τι λέω. Τα αγγλικά του Σαίξπηρ [William Shakespeare] αποτελούν το ιδανικό όχημα, εάν θέλουμε να μιλήσουμε για το κυνήγι γερακιών, όχι όμως και για το ποδόσφαιρο. Το γεγονός πως στα σαιξπηρικά έργα συναντάμε πλούσιες και περίτεχνες περιγραφές για το κυνήγι των γερακιών οφείλεται τόσο στον πλούτο της γλώσσας των αγγλικών της ελισαβετιανής περιόδου όσο και στο ενδιαφέρον του Σαίξπηρ για το συγκεκριμένο θέμα. Εάν ο Σαίξπηρ επέστρεφε στη ζωή, για να παρακολουθήσει τον τελικό του Παγκοσμίου Κυπέλλου μεταξύ Γερμανίας και Αγγλίας, τότε, πιθανότατα, ο σπουδαίος αυτός συγγραφέας, δεν θα ήταν σε θέση να δώσει μία ακριβή περιγραφή του αγώνα. Η δική μας περιγραφή θα ήταν σαφώς ανώτερη από εκείνη του Σαίξπηρ, όχι λόγω των ανώτερων λογοτεχνικών ικανοτήτων μας αλλά λόγω της γλώσσας που χρησιμοποιήμε.

Όμως, θα μπορούσε κάποιος να αντιτρέπει πως αυτό είναι κάτι το τυχαίο, ακριβώς επειδή δεν υπήρχε ποδόσφαιρο στην εποχή του Σαίξπηρ, και το οποίο θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί πολύ εύκολα με το να προσθέσουμε ένα ειδικό γλωσσάριο ποδοσφαιρικών εννοιών. Αυτό όμως ισχύει όμως, κατά πρώτον, θα πρέπει κάθε ομιλούμενη γλώσσα να αντιμετωπιστεί στη δεδομένη χρονική στιγμή της ιστορικής της εξέλιξης και να τύχει των αντίστοιχων περιορισμών. Κατά δεύτερον, ενδεχομένως να υπάρχουν θεμελιώδεις περιορισμοί στη δομή κάθε γλώσσας, γεγονός που δυσχεραίνει την εισαγωγή ορισμένων εκφράσεων. Πράγματι, μοιάζει πιθανόν να έχουν έτοιμα πράγματα – όπως, λόγου χάριν, υπάρχουν στοιχεία στα γερμανικά του Ράικε και του Γκαίτε που δεν θα προσidiaζαν επαρκώς στη δομή της αγγλικής γλώσσας. Ο Χάιντεγκερ [Martin Heidegger] υποστήριζε – μολονότι δεν είναι σαφές πώς μπορούσε να γνωρίζει κάτι τέτοιο – ότι μόνο τα αρχαία ελληνικά και τα γερμανικά ήταν ισοδύναμοι εταίροι σε μία φιλοσοφική συζήτηση.

Επιμένοντας, όταν οι συγγραφείς γράφουν, τα περισσότερα από τα γραφόμενά τους δεν είναι προϊόν της προσωπικής τους ενόρασης ή ικανότητας αλλά αποτέλεσμα της γλώσσας που χρησιμοποιούν. Το μεγαλύτερο μέρος του κειμένου δεν είναι παρά η ίδια η γλώσσα που μιλάει. Οι συγγραφείς μπορούν να αντιδράσουν μπροστά σε αυτό το γεγονός με διαφορετικούς τρόπους. Η καθιερωμένη (ρομαντική) άποψη αντιτρέπει το συγγραφέα ως κάποιον που μάχεται εναντίον των δομών της γλώσσας, προκειμένου να εκφράσει τις ανεπανόλητες προσωπικές του ενόρασεις. Εν προκειμένω, η αξίωση είναι ότι ο συγγραφέας έχει πρόσβαση σε μία προσωπική, προγλωσσική αντίληψη, η οποία, προκειμένου να πραγματοποιηθεί, αποκλειστικά αντισταθεί στη γλωσσική τάση για συμβατικές αποκλειστικά εκφράσεις. Η αντίθετη «κλασική» άποψη αντιτρέπει το συγγραφέα ως κάποιον που αποδέχεται και αναπτύσσει τις καθιερωμένες δομές της γλώσσας, προκειμένου να κατασκευάσει ένα ακόμη έργο εμποτισμένο από την παραδοσιακή αντίληψη. Και οι δύο απόψεις, η κλασική και η ρομαντική, παρουσιάζουν το συγγραφέα ως υπόθεση υποκειμένων που *εκφράζονται*: η διαφορά τους συνίσταται μόνο στο εάν αυτό που περιγράφεται θα πρέπει να αποτελεί την προσωπική άποψη του συγγραφέα ή την αφοροίωση της παράδοσης από μέρος του συγγραφέα. Ο Φουκώ, ωστόσο, ενδιαφέρεται κυρίως για μία άλλου είδους σχέση που διέπει τους συγγραφείς και τη γλώσσα, εκείνη στην οποία το ζήτημα δεν είναι να χρησιμοποιείται η γλώσσα για αυτοέκφραση αλλά να απορροφάται ο εαυτός από τη γλώσσα.

Το είδος αυτό γραφής αντιτοίχει σε μία συγκεκριμένη αντίληψη του λογοτεχνικού μοντερνισμού, η οποία συνδέεται με το «θάνατο του συγγραφέα» – παρόλο που, από την ως τώρα ανάλυση, αυτό που έχει προκύψει είναι ο θάνατος της έννοιας του συγγραφέα ως εκφραστή του εαυτού. Με άλλα λόγια, πρόκειται για την αντίληψη εκείνη που θέλει το συγγραφέα να λειτουργεί ως μέσο που επιτρέπει στη γλώσσα να αποκαλυφθεί. Η άποψη αυτή δεν προβάλλεται τόσο στο *Τι είναι ο Συγγραφέας*; όσο σε συζητήσεις που επακολούθησαν. Στο έργο του Ο

Λέξεις και τα Πράγματα, παραδειγματος χάριν, ο Φουκώ αναφέρει: «Όλη η περιέργεια της οκέμης μας ενοικεί τώρα στην ερώτηση: τι είναι η γλώσσα, πώς να την περιτρέξουμε για να την κάνουμε να εμφανιστεί στον εαυτό της και στην πληρότητά της;» (ΟΤ, σ. 421).

Η έννοια αυτή δεσπόζει στο κείμενο της εναρκτήριας ομιλίας του Φουκώ κατά την ανάληψη της έδρας στο Collège de France (με τίτλο *L'ordre du discours* [Η Τάξη του Λόγου], παραδόξως μεταφρασμένο στα αγγλικά ως *The Discourse on Language*). Εδώ διαφαίνεται ο ισχυρός αντίκτυπος που είχε το θέμα αυτό μέσα στον Φουκώ, ώστε να επιθυμεί να το απευθύνει δημοσίως: «Θα μ' άρζεσε να μπορώ να ξεγλιотρώω εύκολα, τόσο στη σημερινή αγόρευση... Θα προτιμούσα, αν τι να παίρνω το λόγο, να βρίσκομαι μέσα στη ροή του... Θα 'θελα τη στιγμή που μιλάω να έχω την αίσθηση ότι μία ανώνυμη φωνή μ' έχει προλάβει σ' όσα θα είχα να πω: θα μου αρκούσε λοιπόν να υποδουλώσω τη φράση, να την κυνηγήσω, να εγκατασταθώ, χωρίς να γίνω αντιληπτός, μέσα στα διαστήματά της» (ΤΑ, σ.5). Ο Φουκώ συντονίζεται με τη μοντερνιστική φωνή του Μολλόν του Μπέκετ [Samuel Beckett]: «Πρέπει να συνεχίζει κανείς... δεν μπορώ να συνεχίσω... πρέπει να συνεχίζει κανείς... πρέπει να λέει κανείς λέξεις τόσες, όσες υπάρχουν, πρέπει να τις λέει μέχρις ότου με βρουν, μέχρις ότου μου πουν» (Σάμουελ Μπέκετ, *Ακατονόμαστος* παρά ΤΑ, σ. 6). Στην ίδια διαλέξη, αργότερα, υποστηρίζει πως η έννοια του συγγραφέα ως «αρχή της συγκρότησης της αγόρευσης, ως ενότητα και καταγωγή της σημασίας του κειμένου, ως εστία της συνάφειας του» (ΤΑ, σ. 20,) είναι σε μικρότερο βαθμό πηγή δημιουργικής έκφρασης και περισσότερο αξίωμα περιορισμού, που μας υποχρεώνει να διαβάσουμε το κείμενο όντας απόλυτα συμμορφωμένοι με το συνοδικό συγγραφικό εργαλείο. Στο τέλος, με εύστοχο τρόπο, «προσγειώνει» αυτές τις θεωρητικές πτήσεις, λέγοντας πως η φωνή «που θα 'θελα να μ' έχει προλάβει, να μ' έχει οδηγήσει, να μ' έχει προσκαλέσει να μιλήσω και να βρισκείται μες στην ίδια μου την αγόρευση» ανήκε στην πραγματικότητα στον Ζαν Ιμπολίτ [Jean

Hypolite], τον αξιοσεβαστο καθηγητή του, που διαδέχθηκε στην Έδρα της Φιλολογίας στο Collège de France (ΤΑ, σ. 57). Παραμένει ωστόσο σαφές πως, για τον Φουκώ, η γλώσσα μπορεί και πρέπει να μας μεταφέρει πέραν της υποκειμενικής τροπικότητας ή ακόμη πέραν της δυποκειμενικότητας.

Υπό ποια έννοια, όμως, μπορεί η γλώσσα να μας προσφέρει το αληθές μη λαμβάνοντας υπόψη τους υποκειμενικούς εαυτούς μας; Σαφώς και η γλώσσα παρέχει το πλαίσιο της καθημερινής μας ύπαρξης, μέσα από δομές που είναι, θα λέγαμε, πολύ κοντά σε μας, ώστε δεν γίνονται αντιληπτές. Η αγγλόφωνη καθημερινή φιλοσοφική γλώσσα, ακολουθώντας τον Βίγκενσταϊν [Ludwig Wittgenstein] κατά τη δεκαετία του '50 και του '60, δίδουξε μία οδό προς την αποκάλυψη του γλωσσικού «αυνειδήτου». Η «αρχαιολογία της γνώσης», που ο Φουκώ δούλεψε συστηματικά στη δεκαετία του '60, ανέδειξε μία νέα, πλησιέστερη στην ιστορία, οδό. Το νήμα όμως της σκέψης του, που εμείς τώρα ξετυλίγουμε, δεν αντιμετωπίζει τη γλώσσα ως υποούσιον της καθημερινότητας. Εν προκειμένω, αυτό που τον γοντεύει συνίσταται περισσότερο στο γεγονός πως με τη συγγραφή ασκείται φοβερή πίεση στη γλώσσα, πως την ωθεί στα όριά της με το παράδοξο, και, ως εκ τούτου, παράγει παρβατικές και υπερβατικές εμπειρίες.

Πρώτης τάξεως παράδειγμα τέτοιας γραφής είναι η περίπτωση του Ζορζ Μπατάιν [Georges Bataille], για τον οποίο ο Φουκώ έγραψε παθιασμένα ένα δυονόητο δοκίμιο, με τίτλο *Προόμιο στην παράβαση*. Η σεξουαλικότητα, το κεντρικό θέμα του σκηνικού πορνογραφικού μυθιστορηματος του Μπατάιν, αποτελεί τον πρωταρχικό τόπο δράσης της παράβασης, διότι εμπλέκεται σε όλες τις οριακές εμπειρίες που μας παρασύρουν προς ή δώσει τις παρβατικές εμπειρίες που μας παρασύρουν προς ή πέρα από τα όρια της κατανόησης και της ορθότητας). Η άθνηση της συνειδησης στα όριά της, καταλήγει στο αυνειδήτο, για το οποίο, μετά τον Φρόυντ [Sigmund Freud], όλοι γνωρίζουμε πως πρόκειται για τη δίνη των σεξουαλικών επιθυμιών. Όριο

3. Ο Ζορζ Μπαταΐν.

των νόμων των ανθρώπινων κοινωνιών αποτελεί το παγκόσμιο ταμπου της αιμομιξίας. Και τα όρια της γλώσσας, που καθορίζουν, με τα λόγια του Φουκώ, «πόσο μακριά μπορεί να φτάσει ο λόγος πάνω στην άμμο της σιωπής» (*Προοίμιο στην παράβαση*, ΕW II, 70), είναι φυσικά πάντα σηματοδομένα από τις «απαγορευμένες λέξεις» του σεξουαλικού λεξιλογίου.

Η πορνογραφική λογοτεχνία αποτελεί παραδοσιακά ένα πολύ συντηρητικό μέσο, μία σειρά από κλίσε, συνδεδεμένα με

ερωτικούς συνειρημούς που διεγείρουν την επιθυμία, χωρίς όμως να προσφέρουν νέους τρόπους εμπειρίας ή σκέψης. Η πορνογραφία, ωστόσο, του Μπαταΐν δεν επιχειρεί τόσο να ερεθίσει όσο να σοκάρει, να προκαλέσει αποτροπιασμό, να θαμπώσει μέσω της ακρότητας των εικόνων της, των πιο ενδοκλήτων, επειδή εκφράζονται μέσω της κλασικής διαγωγής πρόζας. Η έντασή τους οξύνεται από το παράδοξο, που παρτίμπει στο ασυνήθιστο μετα-ντυσεϊκό σύμπαν του Μπαταΐν. Σε τούτο τον κόσμο, ο Θεός είναι νεκρός, τουτέστιν δεν υπάρχουν αντικειμενικά καθορισμένα όρια στη σκέψη ή στην πράξη, εναντίον των οποίων να μπορούμε να στραφούμε. «Βεβήλωσα σε έναν κόσμο που έπαγε να αποδίδει θετική σημασία στο ιερό – αυτό δεν είναι κατά κάποιο τρόπο που θα ονομάζαμε παράβαση;» Τα όριά μας είναι τα όρια που γνωρίζουμε ότι έχουν τεθεί από εμάς, έτσι ξεπερνώντας τα (παραβαίνοντάς τα) μπορούμε να κάνουμε λόγο για επανόρθωση κατά των εαυτών μας, μέσω «μιας κενής βεβήλωσης, μιας βεβήλωσης εσωστρεφούς, τα σύνεργα της οποίας δεν αποσκοπούν σε τίποτε άλλο παρά να ασκήσουμε επιρροή ο ένας πάνω στον άλλον» (ΕW II, 70). Όμως ο αυστηρός παραλογισμός της προσπαθείας αυτής αυξάνει την οριακή εμπειρία μέσα από την αμύφηση των ίδιων των νόμων της λογικής.

Το ζήτημένο αυτής της εξάσκησης στον εξτρεμισμό συνίσταται στην απελευθέρωση των εντός της γλώσσας δυνάμεων, που θα μας οδηγήσουν στα πέρατα των καθιερωμένων αντιλήψεων και εμπειριών και θα μας επιτρέψουν μία, βιαστική έστω, μητιά (ίσως κάπως παραλλαγμένη) σε ριζικά νέους τρόπους της σκέψης. Με όλα αυτά, ο συγγραφέας Μπαταΐν δεν ισχυρίζεται πρόβαση σε κάποια ειδική υπο- ή υπερ-λογική ενόραση κάποιου άλλου κόσμου (εξάλλου στην πραγματικότητα του ζώη ήταν από τους πιο γήινους άντρες: αρχιβιβλιοθηκονόμος στην Εθνική Βιβλιοθήκη). Η γραφή του όμως προτίθεται να αποδεσμεύσει από τη γλώσσα νέες παραβατικές αληθείες, οι οποίες θα μεταφέρουν τον ίδιο και τους αναγνώστες του πέρα από το βασίλειο της γνώσης και της εκφραστικής τους δεινότητας.

Η πορνογραφική βιαιότητα όμως του Μπαταίγ δεν είναι καθόλου ο μόνος τρόπος να δοθεί χάρος στη γλώσσα την ίδια για να εκφραστεί. Παρόλο που η πρόζα του πηγάζει από μία κατάσταση της υποκειμενικότητας, από τη διεγερόμενη ως τα απώτατα όρια ερωτική φαντασίωση, η γραφή του Μορίς Μπλανσώ λαμπυρίζει με μία παραξενιά που μοιάζει να σφειλεται στην κάθετη ρήξη του με την υποκειμενικότητα. Σύμφωνα με την ανάλυση του Φουκώ, ο Μπλανσώ είναι ο δεξιό-τέχνης του «στοχασμού του έξω», ενός στοχασμού (ή ακόμη μιας εμπειρίας) που, όπως ακριβώς συμβαίνει και στην περίπτωση του Μπαταίγ, εμπειρέχει «την κατάλυση της φιλοσοφικής υποκειμενικότητας και τη διασπορά της σε μία γλώσσα, που την εξοστρακίζει, πολλαπλασιάζοντας την παράλληλα εντός του χώρου που δημιουργείται από την απουσία της» (*Προοίμιο στην παράβαση*, ΕW II, 79). Ο Φουκώ χαρακτηρίζει αυτή την εμπειρία από τον Σαντ [Marquis de Sade] και τον Χαϊλντερλιν [Friedrich Hölderlin], τον Νίτσε και τον Μαλλαρμέ, έως τον Άρτν [Antonin Artaud], τον Μπαταίγ και τον Κλουσόβκι [Pierre Klossowski], με αποκορύφωμα τον Μπλανσώ, για τον οποίο, σημειώνει, «είναι ίσως κάτι παραπάνω από έναν ακόμη μάδρτυρα αυτού του στοχασμού». Γιατί, ενώ οι προκάτοχοί του είχαν εκφράσει το στοχασμό του έξω με ποικίλους τρόπους διαχωρίζοντας τη γλώσσα, από τις απαρχές της ρήν, σε θειική και ανθρώπινη συνειδηση, ο Μπλανσώ είναι τόσο απών από το δικό του κείμενο, που «είναι μάλλον, για μας, ο ίδιος αυτή η σκέψη – η πραγματική, απόλυτα απόμακρη, απαστραπτούσα, αόρατη παρουσία, η αναγκαία μοίρα, ο αναπόφευκτος νόμος, η ήρεμη, δίπρητη, μετρημένη ρώμη αυτής ακριβώς της σκέψης» (*Ο Στοχασμός του Έξω*, μτφρ. Γιώργος Σπινός, ΠΙΔέθρον, 1998, σ. 20). Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε πως στον εκστατικό παραβατισμό του Μπαταίγ αντιστοιχεί ο ασκητικός τρόπος ρήξης του Μπλανσώ. Σε ό,τι αφορά τα παράδοξα της οριακής εμπειρίας, οι δυο τους είναι ισοδύναμοι. Και για τους δύο –μολονότι ο Φουκώ πιστεύει πως συντελείται στο έργο του Μπλανσώ πιο ξεκάθαρα και πιο αποφασιστικά– το κεντρικό και πραγματευόμενο αντικείμενο αντικαθίσταται από

την ίδια τη γλώσσα. Όχι μία γλώσσα ως όργανο ή έκφραση της συνειδησης αλλά μία γλώσσα «μέσα στο είναι της, που προσημέλει και χρησιμοποιεί, σε τούτη τη δύναμη απόκρυψης που απαλείφει κάθε καθορισμένη ομηρασία, και την ίδια την ύπαρξη αυτού που μιλάει» (ίδιο, σ. 64).

Η παράβαση, το παράδοξο και η διασπορά της υποκειμενικότητας, όλα συγκλίνουν στην απώτατη οριακή εμπειρία της ίδιας της τρέλας, εκείνων που, θα λέγαμε, «έφθασαν στον πάτο». Παρακάτω θα έχουμε την ευκαιρία να αναλύσουμε την ενδιαφέροντα και προκλητική εργασία του Φουκώ για την τρέλα ενώ δεν θα πρέπει να μας προκαλεί έκπληξη το ότι το ενδιαφέρον του στράφηκε προς το έργο των «τρέλων» συγγραφέων, όπως του Νίτσε, του Άρτν και του Ρεϋμόν Ρουσοέλ (όλων εκείνων που, ως έναν βαθμό, είχαν κλινικά διαγνωσθεί ως φρενοβλαβείς). Ο Φουκώ, ωστόσο, επιμένει ότι ακόμη και σε αυτές τις περιπτώσεις το λογοτεχνικό τους έργο μαρτυρά το αντίθετο. «Η τρέλα», μας θυμίζει, «είναι ακριβώς η απουσία της τέχνης» (ΜC, 287). Η οχιζοφρένεια καθιστά το σπουδαίο γράμμα αδύνατο, γι' αυτό και δεν θεωρούμε, λόγω χάριν, τις τελευταίες παράλογες καρτ-ποστάλ του Νίτσε από το Τορίνο (που τις υπογράφει ως «Χριστός» και «Διώνυσος») ως μέρος του έργου του. Η εκτίμηση και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που επιδεικνυε για τους «παράφρονες» συγγραφείς σφειλεται στην θέση τους στα όρια του υγιούς κόσμου. Το γράμμα τους κινείται στη ζώνη του λυκόφωτος μεταξύ συνοχής και απουσίας, με τη διανοητική τους «διαταραχή» να συμβάλλει στην παράβαση και τη ρήξη, που ο Μπαταίγ και ο Μπλανσώ επιτυγχάνουν με πιο οκόπητα μέσα. Στο πρώτο κεφάλαιο, είδαμε πως ο Ρουσοέλ χρησιμοποίησε αυστηρούς περιορισμούς, προκειμένου να διανοίξει νέους δρόμους γραφής, που δεν κατευθύνονταν από τις προθέσεις του συγγραφέα να εκφραστεί και διαύγασε το πεδίο για μία μη καθοδηγούμενη ανάπτυξη της γλωσσικής δομής. Άλλοι συγγραφείς, επηρεασμένοι από τον Ρουσοέλ, έχουν χρησιμοποιήσει παρόμοιες τεχνικές, κυρίως μέλη του ΟΥΛΙΠΟ (Ouvroir de littérature potentielle [Ερ-

γαστήρι Δυνητικής Λογοτεχνίας]) όπως οι Ρεϋμόν Κενό, Ζορζ Περέκ [Georges Perec], Ιτάλο Καλβίνο [Italo Calvino] και Χάρρυ Μάθιους [Harry Matthews]. Το πιο γνωστό παράδειγμα είναι το μυθιστόρημα του Περέκ *Η Εξαφάνιση*, γραμμένο στα γαλλικά, όπου χρησιμοποιήσε λέξεις που δεν περιείχαν το ηχηρίο 'ε'.

Αυτό που γοήτευσε τον Φουκώ στην αβάν γκαρντ λογοτεχνία είναι η τάση της αναζήτησης, μέσω ακραίων (οριακών) εμπειριών, της αλήθειας και της ολοκλήρωσης πέραν εκείνης της συνθησιμμένης ύπαρξης. Όπως δήλωσε σε κάποια συνέντευξή του (δύο μόλις χρόνια πριν πεθάνει):

αυτές οι μέτριες ηδονές που συγκεροτούν την καθημερινότητα... δεν μου λένε απολύτως τίποτα... Η ηδονή πρέπει να είναι κάτι το απίστευτα έντονο... Κάποιες νερκωτικές ουσίες είναι πραγματικά πολύ σημαντικές για μένα, διότι λειτούργουν ως μέσο για τις απίστευτα έντονες απολαύσεις που επιζητώ.

(‘Michel Foucault: Συνέντευξη στον Stephen Riggs’,
EW I, 129)

Αλλά, όσο το κίνητρο για έντονες καταστάσεις παραμένει σημαντικό για τον Φουκώ σε προσωπικό επίπεδο, φράινεται, μετά τη δεκαετία του '60 (όταν είχε γράψει όλα του σχεδόν τα λογοτεχνικά δοκίμια), σταδιακά να πιστεύει όλο και λιγότερο πως οι οριακές εμπειρίες και η λογοτεχνία, που τόσο τα επικαλείται, μπορούν να πιάξουν καθοριστικό ρόλο για το μετασχηματισμό της κοινωνίας. Αντ' αυτού, κινήθηκε σε μία πιο πολιτική αντίληψη του τι απαιτείται, ώστε να επιτευχθεί η ανθρώπινη απελευθέρωση. Στο επόμενο κεφάλαιο, θα ξητυλιξουμε το πολιτικό νήμα της σκέψης του Φουκώ.

Κεφάλαιο 3

Πολιτική

Δεν θέλω να πω ότι το καβέτι είναι κακό αλλά ότι το καβέτι είναι επικίνδυνο.

Ο Μισέλ Φουκώ ήταν ιδιαίτερα περήφανος για το γεγονός πως δύσκολα θα μπορούσε κάποιος να τον κατατάξει πολιτικά:

Νομίζω ότι με έχουν κατατάξει στα περισσότερο τετραγωνακία της πολιτικής οκακίερας, στο ένα μετά το άλλο, μερικές φορές δε και σε πολλά μαζί ταυτόχρονα: ως αναρχικό, αριστερό, φανερό ή κρυφό μαρξιστή, τεχνοκράτη στην υπηρεσία του γκολιούρου, φιλελεύθερο, και άλλα πολλά... Κανένας από τους παραπάνω χαρακτηρισμούς δεν σημαίνει τίποτα από μόνος του' όλοι μαζί, από την άλλη, όλο και κάτι σημαίνουν. Και πρέπει να ομολογήσω ότι μου αρέσει αυτό που σημαίνουν.

(‘Polemics, Politics, and Problematizations’, EW III, 115)

Παρόλο που ο Φουκώ βρισκόταν στην Ήνυνοία την περίοδο των φοιτητικών εξεγέρσεων τον Μάη του '68, ο Μορίς Μιλάν-σό αναφέρει πως τον είχε συναντήσει τότε σε κάποια διαδήλωση και είχαν μιλήσει. Αν έχουν έτσι τα πράγματα, αυτή υπήρξε η μοναδική συνάντηση μεταξύ του Φουκώ και του ανθρώπου που, όπως είχε δηλώσει κάποτε, «ονειρευόταν ότι υπήρχε». Είτε αληθεύει είτε όχι αυτή η ιστορία –ο Φουκώ μπορεί να είχε επιστρέψει για λίγες μέρες εκείνο το καλοκαίρι–

λεττουργεί περίφημα ως σύμβολο της έντασης μεταξύ του αισθητικού και του πολιτικού στη σκέψη και τη ζωή του Φουκώ. Τίως να γνώρισε το λογοτεχνικό του ήρωα, τη στιγμή που είχε αρχίσει να απομακρύνεται από την ιδέα της υπηλόμενης τέχνης ως απελευθερώτριας μας, κινούμενος προς την αποδοχή της κοσμικής πολιτικής σφαίρας ως αναπόφευκτης κονίστρας της ανθρώπινης ελευθερίας. Εν πάση περιπτώσει, η στάση του Φουκώ άλλαξε κατά τα τέλη της δεκαετίας του '60 και, από το 1977, αναφερόταν στη σύγχρονη λογοτεχνική θεωρία σε παρελθόντα χρόνο, τονίζοντας πως όλος αυτός ο αναβρασμός που είχε δημιουργηθεί κατά τη δεκαετία του '60 (με κριτικούς όπως τον Μπαρτ [Roland Barthes], συγγραφείς όπως τον Σόλλερς [Philippe Sollers] και έντυπα όπως το *Tel Quel*) είχε σημάνει το κύκνειο όργανο. Αυτό που παρέλειψε να αναφέρει ήταν πως και ο ίδιος υπήρξε από τους πρωταγωνιστές του έργου.

Τίως δεν θα πρέπει να εξετάσουμε τα κείμενα που έγραψε ο Φουκώ από τη δεκαετία του '70 και μετά υπό το πρίσμα μιας ριζικής μεταβολής. Η δική του υπόδειξη—«αναρωτιέμαι για τι άλλο μιλούσα στην *Ιστορία της τρέλας* και τη *Γέννηση της Κλινικής* εκτός από την εξουσία—έχει μία δόση αλήθειας, μολονότι ήθελε να πει πως δεν είχε τα ερμηνευτικά κλειδιά για να θεματοποιήσει την εξουσία στο βιβλίο του περί τρέλας ('*Truth and Power*', *FW* III, 117). Όμως δεν χωρεί αμφιβολία ότι από το 1968 και έπειτα, το έργο του έχει σαφή πολιτικό χαρακτήρα, ο οποίος αντιστοιχεί, πέρα από το συγγραφικό μέρος της ζωής του, με την ολόένα και εντονότερη ακτιβιστική του δράση.

Κυρίως από το Β' Παγκόσμιο πόλεμο—αν όχι από την υπόθεση Ντρέυφους [Alfred Dreyfus] ή τη Γαλλική Επανάσταση—οι άνθρωποι του πνεύματος στη Γαλλία κινούνταν σε έντονους πολιτικούς ρυθμούς. Δυσνόητες φιλοσοφικές ή κοινωνιολογικές μελέτες αποθεώνονται ή κατακεραυνώνονται, εξαιτίας των υποθετούμενων *prises de position* [τοποθετήσεων] τους επί των επίκαιρων πολιτικών ζητημάτων. Η παραπάνω στάση αντικά-

τοπριζείται περίφημα στην εμμονή του Ζαν-Πολ Σαρτρ ότι θα πρέπει το γράμμα να είναι στρατευμένο (*engagé*). Η *στρατευμένη λογοτεχνία*, είναι, για τον Σαρτρ, η λογοτεχνία που κατηγορίζει την αναπόδραστη σχέση της με την ιστορική της κατάσταση και αγωνίζεται ώστε οι αναγνώστες της να συνειδητοποιήσουν την προοπτική για την ανθρώπινη απελευθέρωση που εμπειρεύεται στην κατάσταση αυτή και, παράλληλα, να δράσουν για την προοπτική αυτή. Το είδος αυτό της γραφής, συνεχίζει ο Σαρτρ, δεν αποτελεί στεγνή προπαγάνδα, αφού δεν εξυπηρετεί μία συγκεκριμένη ιδεολογία αλλά εκφράζει «τις αναλλοίωτες αξίες που υπονοούνται στις πολιτικές και κοινωνικές αντιπαράθεσεις» (*Situations II*, 15).

Ο Φουκώ, όπως όλοι οι διανοούμενοι της γενιάς του, μεγάλωσε στη σκιά του Σαρτρ και οι πολιτικές του θέσεις θα πρέπει να ιδωθούν σε σχέση με αυτές του υπαρκτού φιλοσόφου, στις καθοριστικές πολιτικές εμπειρίες του οποίου συγκαταλέγονται ο πόνερος και η γερμανική κατοχή της Γαλλίας. Οι εμπειρίες αυτές οδήγησαν τον Σαρτρ να θεωρεί τις πολιτικές αποφάσεις υπό την αυστηρή έννοια των όρων πίστη και προδοσία, ανταποκρινόμενος στην αναπόφευκτη επιλογή είτε να στηρίξει την Αντίσταση είτε να συνεργαστεί. Να πώς το θέτει ο ίδιος: «όποιος και αν είναι οι περιστάσεις, οποιαδήποτε και αν είναι η θέση του, ο άνθρωπος είναι πάντα ελεύθερος να επιλέξει να γίνει προδότης ή όχι». (Πολύ αργότερα, όταν του ανέφεραν την δήλωση αυτή σε κάποια συνέντευξη, είπε πως «όταν το ξαναδιάβασα, είπα στον εαυτό μου: είναι αδιανόητο, μα όπως το πίστευα!» και δικαιολόγησε τη θέση του αυτή «στο δράμα του πονέμου και στην εμπειρία του ηρωισμού»—*Between Existentialism and Marxism*, 33-34). Μία ακόμη διδαχή του πονέμου—όχι μόνο για τον Σαρτρ—υπήρξε η προνομιακή ηθικά και πολιτικά στάση του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος. Όπως η εμπροσθοφυλακή της Αντίστασης, έτσι και οι κομμουνιστές έχαιραν της εκτίμησης και του σεβασμού ακόμη και εκείνης της μερίδας των Γάλλων πολιτών που δεν ευθυγραμμίζονταν με τις πολιτικές και κοινωνικές επιδιώξεις τους. Στη μεταπο-

4. Ο Φουκώ και ο Σαρτρ σε μία διαδήλωση στο Παρίσι, 27 Νοεμβρίου 1972.

Λεμική Γαλλία, οι κομμουνιστές κατείχαν μία αδιαμφισβήτητη αξιοπιστία στα μάτια αριστοτέρων διανοουμένων, όπως του Σαρτρ. Τούτο δεν σήμαινε υποχρεωτικά έγγραφη στο Κόμμα, άλλωστε και ο Σαρτρ ποτέ του δεν γράφτηκε. Για αρκετό καιρό όμως, η κομμουνιστική ατζέντα επηρέαζε απόλυτα την πολιτική του σκέψην και δράση και υπήρξε μία περίοδος στη δεκαετία του '50 που, παρ' όλης της επιφυλάξεις του, η δημοσία στάση του ήταν κάθετη στήριξη στο Κόμμα, ακόμη και αν το τίμημα ήταν να διαπραγούν οι φιλικές του σχέσεις με τους

Αλμπέρ Καμύ [Albert Camus] και Μορίς Μερλό-Ποντύ. Δεν θα πρέπει να μας προκαλεί έκπληξη πως έφθασε να δει το μαρξισμό «ως τη μόνη φιλοσοφία του καιρού μας την οποία δεν μπορούμε να παραβλέψουμε» (*Critique of Dialectical Reason*, xxxiv).

Ο Φουκώ, γεννημένος 21 χρόνια μετά τον Σαρτρ, δεν έζησε την εμπειρία του πολέμου ως ένας πολιτικά αφυπνισμένος ενήλικος αλλά ως ένας πρεδεδεμένος έφηβος. Οργανώοντας μέσα σε ένα κλίμα πολιτικής αστάθειας και αβεβαιότητας στη μεταπολεμική Γαλλία, αντιμετώπισε με σκεπτικισμό τις ηθικές και πολιτικές αποδυνάττες του Σαρτρ και αμφισβήτησε τις προθέσεις αυτού τον οποίο θα χαρακτήριζε, έχοντας σαφώς κατά νου τον Σαρτρ, ως «καθολικό διανοούμενο», αδέσμευτο πνεύμα, «εκπρόσωπο της οικουμένης», «μιλώντας ως σαν να είναι κύριος της αλήθειας και της δικαιοσύνης» ('Truth and Power', EW III, 126). Αναμφίβολα, άλλοτε, αυτοί θα ήταν επάξιοι χαρακτηρισισμοί, όμως στις μέρες μας, κατά τον Φουκώ, τα παραδόξια ηθικά συστήματα δεν παρέχουν πλέον ικανοποιητικές απαντήσεις στα ηθικά και πολιτικά προβλήματα. Απαιτούνται λεπτομερείς απαντήσεις από εκείνους που εμπλέκονται άμεσα με τα προβλήματα. Αυτός είναι, όπως λέει ο Φουκώ, τομέας του «ειδικού διανοουμένου», φέρ' ειπείν του δασκάλου, του μηχανικού, του γιατρού ή του συμβούλου, ο οποίος «έχει στη διάθεσή του, είτε βρίσκεται στην υπηρεσία του Κράτους είτε το απεργάζεται, δυνατότητες που μπορούν να ωφελήσουν τη ζωή ή να την καταστρέψουν ανεπανόρθωτα» (EW III, 129) – αυτή είναι η περίπτωση του Οπενχάιμερ [Robert Oppenheimer] και όχι του Σαρτρ.

Κάποιοι ισχυρίζονται πως ο Φουκώ είδε τον εαυτό του ως ειδικό φιλόσοφο όμως (εκτός από την πρώιμη εργασία του σε ψυχιατρικά νοσοκομεία), σε γενικές γραμμές, δεν είχε αυτό το είδος της συγκεκριμένης ευθύνης μέσα στο κοινωνικό σύστημα. Θα του ταίριαζε καλύτερα ο όρος –αν και ο ίδιος δεν τον χρησιμοποίησε ποτέ– «κριτικός διανοούμενος», κάποιος που

δεν μιλά ως αυθεντία των παγκόσμιων αξιών ή κάποιας συγκεκριμένης κοινωνικής ή πολιτικής ευθύνης αλλά απλώς επι τη βάση της ιστορικής του πολυμυθίας και των ικανοτήτων αναλυτικής σκέψης. Μήτε «ραγωδός του αιώνιου» μήτε «ικανός να χαράσσει στρατηγικές ζωής και θανάτου» (EW III, 129), ο κριτικός διανοούμενος παρέχει τα πνευματικά εργαλεία – τεχνολογία χάραξης πολιτικών και τακτικών πιθανοτήτων – για εκείνους που βρίσκονται στα πολιτικά χαρακώματα και δίνουν μάχες.

Η πιο σημαντική πολιτική διαφορά του Φουκώ από τον Σαρτρ συνίσταται στη στάση του πρώτου απέναντι στο μαρξισμό και στο Κομμουνιστικό Κόμμα, το οποίο υπήρξε ο βασικός εκφραστής του. Από πολύ νωρίς, ο Φουκώ αφέθηκε στην έλξη της μαρξιστικής ιδεολογίας. «Ανήκω», ανέφερε σε έναν δημοσιογράφο, «σε εκείνη τη γενιά των μαθητών, που μπροστά τους ξανοιγόταν ένας ορίζοντας και που τους εμπόδιζε να δουν στι-δίποτε άλλο, ένας ορίζοντας αποτελούμενος από το μαρξισμό, τη φαινομενολογία και τον υπαρξισμό» (RR, συνέντευξη, 174). (Η επίδραση της υπαρξιακής φαινομενολογίας – κυρίως του πρώιμου Χάιντεγκερ – πάνω στον Φουκώ είναι εμφανής στη μακροσκελή εισαγωγή που έγραψε για τη γαλλική μετάφραση του δοκιμίου *Traim und Existenz* ('*Ονειρο και Υπαρξη*) του Λούιτβιχ Μπινοβάνγκερ [Ludwig Binswanger]). Κυρίως λόγω της επίδρασης του Λουί Αλτουσέρ [Louis Althusser] στην École Normale, ο οποίος υπήρξε ο μέγας θεωρητικός του Γαλλικού Κομμουνιστικού Κόμματος, η αρχική προσκόλληση του Φουκώ στο μαρξισμό ήταν πολύ έντονη. Στο πρώτο του βιβλίο, *Διαγνωτική ασθένεια και προσωπικότητα* [*Maladie mentale et personnalité*], κατηγόρησε τις μη-μαρξιστικές προσεγγίσεις, συμπεριλαμβανομένης και της υπαρξιακής, πως παρείχαν «μυθώδεις εξηγήσεις» και υποστήριζε πως οι διαγνωπτικές ασθένειες προκύπτουν σε τελική ανάλυση από τις «αντιπάσεις», που απορρέουν από «τις παρούσες οικονομικές συνθήκες, που παίρνουν τη μορφή της σύγκρουσης, της εκμετάλλευσης, των ιμπεριαλιστικών πολέμων και της ταξικής πάλης» (86). Υπό

μία έννοια, ο Φουκώ προχώρησε πέρα και από τον Σαρτρ, αφού για κάποιο διάστημα υπήρξε μέλος του Κομμουνιστικού Κόμματος. Όπως πολύ γρήγορα απογοητεύτηκε τόσο από το θεωρητικό όσο και από το πρακτικό σκέλος του μαρξισμού. Παρητήθηκε από το Κόμμα «μόλις λίγους μήνες μετά ή και λίγοτερο» ('Michel Foucault répond à Sartre', DE I, 666) – στην πραγματικότητα, ήταν σχεδόν ένας χρόνος – και το 1962, στη δεύτερη έκδοση της εργασίας του για την τρέλα (με τον τίτλο αυτή τη φορά *Διαγνωτική ασθένεια και ψυχολογία* [*Maladie mentale et psychologie*]) κάλυψε τα ίχνη του. Εξάλειψε σχεδόν όλες τις μαρξιστικές αναφορές, συμπεριλαμβανομένου και ολόκληρου του επιλόγου του, όπου είχε υποστηρίξει πως η θεωρία του Παβλόβ περί αντανακλαστικών υπήρξε το κλειδί για την κατανόηση της τρέλας, και προσέθεσε μία εξ ολοκλήρου καινούργια ιστορική διάσταση βασισμένη στη φρεσκοδημοσιευμένη διδακματική του διατριβή, *Η Ιστορία της τρέλας*.

Η στάση του Φουκώ απέναντι στο μαρξισμό ήταν περίπλοκη αμφίσημη. Στο έργο του *Οι Λέξεις και τα Πράγματα*, λόγω χάριν, θα προκαλέσει αίσθημα με τη θέση πως η οικονομική σκέψη του Μαρξ [Karl Marx] δεν ήταν πρωτότυπη ή επαναστατική και πως οι διενέξεις που προκάλυψε «ουσιαστικά είναι τριτοκυρίες σε παιδική λεκάνη» (ΑΠ, 363). Όταν όμως τον στριμώχνουν σε κάποια συνέντευξη που έδωσε αργότερα, γι' αυτή του τη θέση, εξηγεί πως μιλούσε τότε για τη σημαντικότητα που είχε ο Μαρξ μόνο στον τομέα των οικονομικών και όχι για τον αναμφισβήτητο κορυφαίο ρόλο του στην κοινωνική θεωρία ('Sur les façons d' écrire l' histoire', συνέντευξη στον Raymond Bellour, DE, I, 587). Αναπόφευκτα λοιπόν, καταλήγουμε στο συμπέρασμα πως, μέσω των γραπτών του, ο Φουκώ αντιμετώπισε το μαρξισμό πολύ σοβαρά αλλά ήταν και αρκετά πρόθυμος να εμπαίζει τις υπερβολικές ευαισθησίες των σύγχρονων Γάλλων μαρξιστών, για χάρη των οποίων θα εμπλουτίζε τα κείμενα και τις συνεντεύξεις του με περιπακτικά σχόλια. Έτσι, επί παραδείγματι, στις επικρίσεις πως δεν παραθέτει το κείμενο του Μαρξ εκεί όπου πρέπει, αποκρίνεται πως πράγματι